

ARTVİN İLİ ZEYTİNLİK KÖYÜ MANİLERİ VE AĞIZ ÖZELLİKLERİ

Serpil ERSÖZ

ÖZET

Bu makalede, Artvin ilinin merkez ilçesine bağlı Zeytinlik köyünde söylenen maniler sunulmuş ve bu manilerdeki ağız özellikleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi Ağızları, Artvin ağızı, Zeytinlik köyü ağızı, mani.

ABSTRACT

In this article was represented 'mani's being told in Zetinlik where is a village and district of Artvin Province and was analyzed theirs features of dialect.

Keywords: Turkiye Turkish dialects, Artvin dialects, the dialect of Zeytinlik village, mani.

0. GİRİŞ

0.1 Mani

Mani, anonim halk edebiyatının en küçük ve en yaygın olan türlerinden biridir. Genellikle 7 heceden ve *aaxa* düzeninde kafiyelenmiş 4 dizeden oluşurlar. Manilerde asıl anlatılmak istenen şey son iki dizede söylenir, ilk iki dize ise genellikle konuyla ilgili veya ilgisiz doldurma sözlerden oluşur. Hayat ile ilgili her türlü konu manilerde işlenir.¹

Maniler ortak Türk halk kültürünün ürünüdür. Örneğin, Zeytinlik köyünde söylenegelen şu mani,
ata binasum geldi
çaya inasum geldi
ela gözli sevduum
seni göresum geldi

Nazilli (Aydın)'de, bölgenin kendi coğrafi özelliklerine göre biraz farklılaşır ve şu şekilde söylenir:

Bağa giresim geldi
Üzüm yiyelim geldi
Üzüm değil sevdiğim
Seni göresim geldi

Yine Türkiye'nin bir ucunda olan Zeytinlik köyünde söylenen aşağıdaki mani,
köprünün ; alti yalduz
sen misin gelan maldzs
sen ged da ablan gelsin
yatamiyim yalanus

Türkiye'nin diğer ucundaki Yamanlar köyünde (Karşıyaka - İzmir) neredeyse aynı şekilde söylenmektedir:

¹ Maniler hakkında daha fazla bilgi için bk. Şükrü Elçin, Türkiye Türkçesinde Mâniler, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1990; Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, Gerçek Yay., İstanbul 1969; L. Sami Akalın-Esma Şimşek, "Mâniler", Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, Cilt:III, s.251-297, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2003.

*Masa üstünde yaldız
Hoş geldin küçük baldız
Sen git de ablan gelsin
Yatamıyom yalnız
Bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür.*

0.2 Zeytinlik Köyü

Zeytinlik, Artvin ilinin merkez ilçesine bağlı, Çoruh Nehri kıyısında kurulmuş bir köydür. Artvin şehir merkezine 21 km uzaklıktadır.

Kuzeydoğu Anadolu'nun en büyük nehirlerinden biri olan Çoruh Nehri üzerinde büyük barajlar yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir. Bu baraj projeleri, gerçekleşmeye başladığı günlerden itibaren bölgedeki köyler üzerinde önemli değişikliklere sebep olmuştur. Zeytinlik köyü de bu baraj inşaatlarından %90 oranında etkilenen köyler arasındadır.

Devlet tarafından istimlak edilen köyün yine devlet tarafından başka bir yerde yeniden kurulması planlanmaktadır. Ancak, bu geçiş sırasında halkın bir kısmı yeni yerleşim yerine taşınma kararı alırken, diğer bir kısmı da geri dönmek üzere köyden göç etmeyi düşünmektedir. Dolayısıyla, halkı ile beraber Zeytinlik köyü kültürü de asıl memleketinden uzaklaşacak ve başka kültürler içinde yaşam savaşı vermeye başlayacaktır.

Yıllara Göre Zeytinlik Köyü Nüfusu Gösterir Tablo

Yıl	Toplam Nüfus
1985	462
1990	439
1997	446
2007	208
2008	177
2009	123

0.3 Yöntem

Maniler tarafımızdan ses kayıt cihazıyla derlenmiş ve yazı dili ile değil, söylendiği ağzın özellikleriyle yazıya geçirilmiştir. Her metnin hangi tarihte derlendiği ve derleme yapılan tarihte kaynak kişinin kaç yaşında olduğu bilgisi ilgili metnin başlık kısmında verilmiştir.

Transkripsiyon işaretlerinin seçiminde temel olarak Ahmet B. Ercilasun tarafından teklif edilen işaretlere bağlı kalınmış, fakat zayıf seslerin gösterilmesinde bu sistemden farklı bir yol izlenmiştir. Zayıf ünlü ve ünsüzler için ayrıca bir işaret kullanmak yerine ilgili harfi üstsimge (^{üstsimge}) şeklinde yazma yoluna gidilmiştir.

Maniler yazıya geçirildikten sonra kısa bir dil bilgisi incelemesi yapılmıştır. Ayrıca bir sözlük oluşturulmamış, onun yerine anlaşılamayacağını düşündüğümüz sözler, ilgili kelimenin bulunduğu sayfanın altında açıklanmıştır.

“Manilerin Ağız Özellikleri” başlıklı inceleme kısmında örneklerin yanlarında yer alan numaralardan ilki ilgili örneğin geçtiği mani numarasını, ikincisi ise örneğin o maninin kaçınıcı satırında yer aldığı gösterir. Örneğin, *gena benım; olursun (18-4)*: Bu cümle 18. maninin 4. satırında geçmektedir.

Maniler bölümünde köşeli parantez içinde verilen sözler, kaynak kişi dışında başkaları yardımıyla tamamlanan/düzeltilen yerleri bildirir. “...” işareti ise anlaşılmayan yerleri gösterir.

1. MANİLERDEKİ AĞIZ ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde, ağız özellikleri ile yazıya geçirdiğimiz Zeytinlik köyü manilerinin ses ve şekil bilgisi incelemesi yapılacak, yalnızca dikkat çeken ve Türkiye Türkçesi yazı dilinden belirgin şekilde ayrılan ağız özellikleri üzerinde durulacaktır.

Hemen şunu belirtmeliyiz ki, bu incelemede tespit edilen dilbilgisi özelliklerinin, Zeytinlik köyü ağzını tam olarak yansıtabileceği düşünülemez. Çünkü böyle bir çalışma için daha fazla ağız malzemesine ihtiyaç vardır. Buradaki bulgular Zeytinlik köyü ağzı hakkında yalnızca genel bir fikir verebilmektedir. Ancak bu bile, daha önce köy ağzı hakkında herhangi bir ağız çalışması olmaması dolayısıyla dikkate değerdir.

1.1. Ses Bilgisi Özellikleri

Bu bölümde, mani metinlerindeki Türkiye Türkçesi yazı dilinde olmayan *ünlüler* ile *ünsüzler* tanıtılacak ve görülen *ses değişmelerinden* bahsedilecektir.

1.1.1. Ünlüler

Yazı dilindeki ünlülerin yanı sıra manilerde aşağıdaki ünlüler de kullanılmıştır.

ā: Uzun a sesi. *dālar dāladi beni (17-1)*.

á: a-e arası ses. *yol buradan geçmáz mé (3-2)*.

é: e-i arası ses. *yol buradan geçmáz mé (3-2)*.

ç: ı-u arası ses. *çihd; m incírun daluna (4-4)*.

í: ı-i arası ses. *éyla ahlum síhiyer (77-3)*.

ō: Uzun o sesi. *b□eklatma gara ōlan (59-4)*.

□: o-u arası ses. *t□mbul memelárana (10-4)*.

ó: o-ö arası ses. *kóprinun; alti yalduz (52-1)*.

ū: Uzun u sesi. *su ğelū ğúldúr ğúldúr (39-1)*

ú: u-ü arası ses. *bu dúnya bir fener; idi (1-1)*.

Bu ünlülere ek olarak, manilerde üst simge olarak yazılan ünlüler de görülecektir. Üst simge şeklinde yazılmış ünlüler, o sesin belirli belirsiz söylendiği anlamına gelir.

1.1.2. Ünlü Değişmeleri

1.1.2.1. İncelme

ı > í, i: Derlediğimiz manilerde dikkat çeken ses bilgisi özelliklerinden birisi, kalın olan düz dar ünlünün incelmesidir: *ğarşıya gapan deller (5-1)*, *güla kondu bir arı (22-2)*, *her; evlerden bir ğari (22-4)*, *benım gónnum şen; olsun (28-3)*, *efendım ozum sensın (54-1)*, *ekin yatuğ biçarum (61-1)*, *arpa bişdum; as galdi (62-1)*, *gógda yilduz bi sira (77-1)*, *yarum geddi misirá (77-2)*, *göran desın maşallah (81-3)*.

u > e: *beğün tellár ba^sırdi (51-3)*.

1.1.2.2. Kalınlaşma

Mani metinlerinde ince yuvarlak ünlülerin genellikle kalın şekliyle söylendiği görülür:

ö > o, ó: *obmaya kıyamadım (12-3), ben bu derddan; olúrsam (14-3), efendim ozum sensın (54-1), bir bu aħşam otmasun (66-3), benim gónnum ŧen; olsun (28-3).*

ü > u, ú: *orda yoh mú musliman (8-3), ay geċár gunnar geċar (18-3), sandıh ustunda sandıh (24-1), turlı çiċeg başları (42-2), dane dane uzumsun (53-1), suri ċobansuz; olmaz (58-4), bu dúnya bir fener; idi (1-1).*

İnce yuvarlak ünlüler genellikle kalınlaşmaya meyillidir. Ancak bu ünlüler, kaynak kişinin yaşadığı çevrenin de etkisiyle, ince şekilleri ile karşımıza çıkabilmektedir:

söz-soz: beyaz geyma soz; olur (65-2), geca ġúndus sözums; n (53-4).

1.1.2.3. Kısılma

Yabancı kaynaklı kelimelerdeki uzun ünlülerin normal ünlüye dönmesi genel bir eğilimdir.

ā > a : *yarıma ċurban; olsun (22-3), talehsus ġızı benum (23-4), muradumus tez; olu^r (65-4), göran desın maşallah (81-3).*

ī > i: *sinemun yaras; na (44-4).*

1.1.3. Ünsüzler

Yazı dilindeki ünsüzlerin yanı sıra manilerde aşağıdaki ünsüzler de kullanılmıştır.

b□: b-v arası ses. *baĥçalarda b□uz; olur (64-1).*

ġ: Art damak g'si. *ġızlara ġoca yasaĥ (51-4).*

ġ: Art damaktan çıkan belirgin ġ sesi. *ġarřıda ġordum seni (12-1).*

ħ: Hırıltılı art damak h'si. *birahub ġedamiyom (7-4)*

k: Kalın ünlüler ile hece kurmasına raġmen ön damaktan çıkan k sesi. *kóprinun alti tikan (46-1).*

k: Art damak k'si. *anne gönnum kız; isda (28-2).*

l: Kalın ünlüler ile hece kurmasına raġmen ön damaktan çıkan l sesi. *ċengeli aldum eluma (4-2).*

Bu ünsüzlere ek olarak, manilerde üst simge şeklinde yazılan ünsüzler de görülecektir. Üst simge şeklinde yazılmış ünsüzler, o sesin belirli belirsiz söylendiği anlamına gelir.

1.1.4. Ünsüz Deġişmeleri

1.1.4.1. Benzetme: Hem ilerleyici hem de gerileyici yönde ünsüz benzetmeleri görölmektedir.

nl > nn: İlerleyici benzetmenin en ċok örneği bu gurupta görölr. Genellikle de +lar ċokluk eki ile +li+ yapım ekinin kullanılması sırasında ortaya çıkar: *sevup sevup ayrılanna (3-3), ġara ċara kazannar (15-1), ċara yazı yazannar (15-2), aramuzi bozannar (15-4), yollasunnar yarumi (26-4), ġařların enni menni (45-1).*

rl > ll: Bu gerileyici benzetme örneği de genellikle +lar ċokluk ekinin kullanılması sırasında ortaya çıkar: *ġarřıya ġapan delller (5-1), ógcaya dab□an dellar (57-2), ġocava ċoban dellar (57-4).*

1.1.4.2. Erime: Derlediğimiz metinlerde en ċok görölen erime örnekleri şunlardır:

ag > ā: *sen bāla bālaruni (2-2), siryanun dālaruni (2-4), ālarum ālar miyum (25-1), sorun bādadli midúr (50-2), ġurusun āzım dilim (80-4).*

og > ō: *itin köpeġun; ōli (48-3), geddi ġara ġař; ōlan (60-1).*

Bir örnekte de geniş zaman ekinin eridiđi görölr: *su ġelū ġúldúr ġúldúr (39-1).*

1.1.4.3. Büzölme: Metinlerde görölen en ċok büzölme örnekleri şunlardır:

aga > aa: *otumij ġoyun saar (27-3), řévtali aaşları (71-1), at; n meyli daadur (75-2).*

ugu > uu: *merak; etma sevduum (62-3), ġadife yasduum yoh (72-1).*

1.1.4.4. Yutulma: Metinlerdeki yutulma örnekleri genellikle çokluk eki ile geniş zaman ekinde bulunan *r* ünsüzü ile ilgilidir: *sevup sevup ayrılanına* (3-3), *keklig; idum vurdıla* (13-1), *anne gönnum kız; isda* (28-2), *bi odur gönül; eyla* (36-4), *cepunda daşı misun* (37-4).

1.1.4.5. İncelme: Kalın ünlüler ile hece kurmalarına rağmen ince olarak telaffuz edilen ünsüzler şunlardır:

k > k̄: *kóprinun alti tikan* (46-1), *úç gúnnuh gelin ikan* (46-4).

l > l̄: *sakriy tahdum beluma* (4-1), *ełunda kaad kalem* (20-3), *açil ki sarılaca m* (21-2), *guş gonar çalılara* (34-2), *çihd em incirun daluna* (4-4).

1.1.4.6. Sızıcılışma: Metinlerde en çok görülen sızıcılışma örnekleri şunlardır:

g, k > ğ: *yanumdaki yiğide* (56-3), *bu sevda gölay değil* (67-4), *gel ikumuz yeşil ğiyah* (65-3), *ela ğözli sevduum* (76-3), *bahçe bal veranda ğel* (29-1), *meni yari ğeturmaz* (36-3).

ğ, k > ğ̄: *kúp; içunda b urğulum* (74-1), *ben o yara vurğunum* (74-5), *ğarşıda görđum seni* (12-1), *itin köpeğun; öli* (48-3), *senden başğa dosđum yoğ* (72-4).

k > h: *ağlum geddi başımdan* (6-4), *eyla ağlum sıhiyer* (77-3), *buradan çihmah yasağ* (51-2).

Bunların dışında *b > b̄*, *ç > ş* değişimleri de vardır: *ógcaya dab an dellar* (57-2), *genşluğ bir guş; údi* (86-1).

1.1.4.7. Tonlulaşma: Türkiye Türkçesi ağızlarının genelinde görülen *k>g*, *t>d* tonlulaşmalarına Zeytinlik köyünden derlenmiş bu mani metinlerinde de sıkça rastlanır:

k, k > g, ğ: *potin geyarum potin* (2-1), *mor yeleg geyinursun* (9-2), *öyle b ir yar sevđim gi* (40-3), *seni göresim geldi* (76-4), *gógda yıldız bi sira* (77-1), *turli çiçek başlari* (42-2), *gógda yıldız bi sira* (77-1), *ganadumdan gurdılar* (13-2), *ğaşların ğalem ğalem* (43-1), *ğolonya ğohan yar em* (68-2).

t > d: *bana duzah gurdılar* (13-4), *atma daşı vurursun* (18-1), *ğabah bişdi duz; isdar* (28-1), *yassam yarun dizine* (45-3), *ğarşıda kürd; evları* (27-1), *aldmış gün oroş tutem* (33-4), *ğoyni doli bidleri* (38-4).

1.1.4.8. Tonsuzlaşma: Metinlerdeki tonsuzlaşma örnekleri *z > s* değişimi üzerine yoğunlaşmıştır.

z > s: *yatamiyim yalanus* (52-4), *arpa bişđum; as ğaldi* (62-1), *aya bağım ay beyas* (87-1), *bu ğız bize yaramas* (87-4).

1.1.4.9. Zayıflama: Metinlerde en çok görülen ünsüz zayıflaması örnekleri şunlardır:

ğ̄ > ğ̄̄: *topraği daşı ğúzel* (40-1), *odana basduğum yoğ* (72-2), *ata binan ağadur* (75-1).

r > r̄: *ğocava çoban dellá* (57-4), *muradumus tez; olu* (65-4).

1.2. Şekil Bilgisi Özellikleri

1.2.1. İsim Çekimi

1.2.1.1. Çokluk +LA(r)

Ekin genellikle kalın ünlülü şekli tercih edilmiştir. Yani eklendiği kelimenin bir önceki hecesi kalın da olsa, ince de olsa ekin çoğunlukla kalın şekli kullanılmıştır. Bu yüzden çokluk ekinin getirildiği kelimelerde büyük ünlü uyumu genellikle bozular. Örnekleri: *keklig; idum vurdıla* (13-1), *hevesland em ğızlara* (47-4), *oyalari ğaşında* (78-2), *siryá ğalsun sizlara* (11-4), *ğarşıda kürd; evları* (27-1), *yayilur develari* (27-2), *ellar ne dersa desın* (74-3), *çesmellarun başında* (78-4).

Ekin ince şekilli örnekleri azdır: *ğarşıda kiliseler* (8-1), *gúzelleri seçarum* (61-2).

1.2.1.2. İyelik

Birinci Kişi Teklik +(D)m: Ünlüyle biten isimlerin sonuna getirilen iyelik eki +m'dir: *sufrada mezam sensın* (54-2). Bu ekin Türkiye Türkçesi yazı dilindekinden farklı olan yönü, ünsüzle biten kelimelere eklenen şekliyle ilgilidir. Manilerdeki kullanım yoğunluğu dikkate alındığında, ünsüzlere getirilen temel şeklinin +um olduğu söylenebilir. Ekin böyle tek şekilli, yani kalın ve dar yuvarlak ünlülü olması, getirildiği kelimelerde hem büyük ünlü uyumunu hem de küçük ünlü uyumunu bozar: *éyła ahlum sñhiyer* (77-3), *yarumi góndarsalar* (8-4), *sakriy taħdum beluma* (4-1), *çitumi çit;edarum* (83-1), *kitab getur elum basem* (72-3).

Az sayıda da olsa ekin ince olarak kullanıldığı örnekler de vardır: *yüregúmda yanuh var* (31-2), *geliyor benim gülüm* (80-2).

Yine az sayıda örnekte ekin düzleşmiş şekilleri de kullanılmıştır: *golonya gohan yarım* (68-2), *yarım iki gözúmsın* (53-2), *kaderúma sayarum* (14-4).

Birinci Kişi Çokluk +muz: Mani metinlerinde çok kullanılmamış olan bu ek tek şekilli olarak karşımıza çıkar: *aramuzi bozannar* (15-4), *yar geldi mehlámuza* (66-4).

İkinci Kişi Teklik +(u)v, +(u)n: İkinci kişi teklik ekinin yazı dilindeki gibi n'li olan şeklinin yanı sıra farklı olarak v'li şekilleri de vardır. Bu, yörenin belirgin ağız özelliklerinden biri olarak kendini gösterir: *odana serdım hali* (81-1), *sallanan golun; olem* (85-2), *azunda dilin; olem* (85-4), *yanundaki yiğit o* (55-3), *başundaki yazmanun* (82-1), *gocava çoban dellá* (57-4), *nayuva gurulursun* (5-3), *nayuva gurulicam* (58-3).

Mani metinlerinde bu ekin, yalnızca yuvarlak ünlülü şekillerinin tercih edildiği dikkat çeker. Bu da kelimelerdeki küçük ünlü uyumunu bozmuştur.

Üçüncü Kişi Teklik +un: Mani metinlerinde bu ek yalnızca ünsüzle biten kelimelere getirildiği için, ekin sadece bu şekli üzerine bir değerlendirme yapabiliyoruz. Örneklerden görüldüğü kadarıyla ekin, getirildiği kelimenin bir önceki hecesinin ince ya da kalın olduğuna bakılmaksızın +un şekli kullanılmıştır. Diğer eklerde olduğu gibi bu ekin de yalnızca kalın ünlülü şeklinin tercih edilmesi büyük ünlü uyumunu bozan unsurlardan biri daha olarak karşımıza çıkmaktadır: *sıryanun dālaruni* (2-4), *supúrsunnar garuni* (26-2), *çeşmelerun başunda* (78-4), *ucuni bit;edarum* (83-2), *yarım; içunda gezar* (20-2), *elunda kaad kalem* (20-3), *kúp; içunda b□□urğulum* (74-1).

1.2.1.3. Hal

Belirtme Hali Ø, +(y)I: Metinlere göre, ekin genellikle ince ünlülü şeklinin tercih edildiği söylenebilir: *b□□eni āladdi geşdi* (49-4), *gúzelleri seçarum* (61-2), *atma daşı vurursun* (18-1), *al gızlari asgera* (30-3), *nalı parladdi geşdi* (49-2), *odana serdım hali* (81-1), *ben eyle yari isdamam* (82-3), *seni kibi adamı* (84-3), *dolan dúnayayı dolan* (59-2). Örneklerden görüldüğü gibi ekin genellikle tek şekilli kullanılması, büyük ünlü uyumunu bozmaktadır. Küçük ünlü uyumu için yorum yapmamızı sağlayacak kadar örnek bulunmamaktadır.

Bu halin eksiz kullanıldığı örnekler azdır: *yar; allahun sevarsan* (39-3), *kitab getur elum basem* (72-3), *dillarun; óddur^urum* (84-2).

Yönelme Hali +(y)A: Metinler incelendiğinde yönelme hali için kullanılan ekin genellikle kalın şekilli olduğu görülür: *gidiyom yalılara* (34-1), *guş gonar çalılara* (34-2), *keman gāşa vurğunum* (74-2), *ata binan a^şadur* (75-1), *obmaya kıyamadım* (12-3), *gavuşmaya as galdı* (62-4), *güla kondu bir arı* (22-2), *al gızlari asgera* (30-3), *olsun biza da golay* (30-4), *dertliya derman yazar* (20-4).

Ekin ince şekilli olarak kullanıldığı örnek sayısı azdır: *ekin; egdım dúzlere* (11-1), *yanumdaki yiğide* (56-3), *bahceye serdım kilim* (80-1). Diğer eklerdeki gibi yönelme hali ekinin de tek şekilli olması kelimelerdeki büyük ünlü uyumunu bozan sebeplerden biridir.

Bulunma Hali +dA: Ekin kalın ünlülü şekli daha çok kullanılmıştır: *ğarşıda kiliseler (8-1), orda yoĥ mú musliman (8-3), sandıh ustunda sandızh (24-1), cepunda daşı misun (37-4), bahçalarda b□uz; olur (64-1), ğapımda it; edarum (83-4), ğarşıda górdum seni (12-1), ğarşıda kürd; evları (27-1), yüregúmda yanuh var (31-2)*. Dolayısıyla kelimelerdeki büyük ünlü uyumunun bozulmasının sebeplerinden birisi de bu tercihtir.

Şu örnekte ise ek, ince şekilli olarak kullanılmıştır: *şu siryanın; içinde (63-3)*.

Ayrılma Hali +dAn: Çoğunlukla ekin kalın ünlülü şekli kullanılmıştır: *kayalardan kayarum (14-1), yol buradan geçmáz, mé (3-2), bendan selamlar; olsun (34-3), köprüdan geçar; íkan (47-1)*. Ayrılma hali ekinin kullanımındaki bu genel eğilim, büyük ünlü uyumunu bozan sebeplerden biridir.

Şu örnekte ekin ince ünlülü şekli kullanılmıştır: *her; evlerden bir ğari (22-4)*.

1.2.1.4. Tamlama +Im, +(n)In

+Im eki birinci kişi zamirlerinde, +(n)In eki ise diğer kelimelerde kullanılmıştır. Manilerdeki örnekler değerlendirildiği zaman bu iki ekin de kalın yuvarlak şekillerinin daha çok tercih edildiği dikkat çeker: *talehsus ğizi benum (23-4), senun nayın gelin (55-4), bizum bān başundan (6-2), nazli yarun ğaşları (71-4), çeşmelerun başunda (78-4), bu derenun; arını (26-1), orta mālenun ğızları (38-1), kóprinin alti tikan (46-1), başundaki yazmanun (82-1)*.

Ekin daha çok kalın şekillerinin tercih edilmesi büyük ünlü uyumunu bozar.

1.2.1.5. Bildirme

Aşağıda örneklerden de görüleceği gibi bildirme ekinin genellikle kalın ünlülü şekilleri kullanılmıştır.

Birinci Kişi Bildirme +Im: Genellikle kalın ve dar yuvarlak olan şekli tercih edilmiştir. Örnekleri şunlardır: *ķúp; içinde b□□urğulum (74-1), keman ğaşa vurğunum (74-2), talehsus ğizi benum (23-4), anamın; ozı benim (23-1)*.

İkinci Kişi Bildirme +sIn: Örnekleri şunlardır: *geca ğúndus sözumsın (53-4), yarım iki ğözúmsın (53-2), efendim ozum sensın (54-1), sen misın gelán maldıs (52-2)*.

Üçüncü Kişi Bildirme +dUr: Örnekleri şunlardır: *yokdur benim; ayarım (14-2), altundur alay değil (67-1), gúmuşdur ğalay değil (67-2), ata binan ağadur (75-1), atın meyli daadur (75-2), kaç gündur görmemişim (19-3), yar be'la dadli midur (50-4), sorun bādadli midúr (50-2), eteim doli ğúldúr(39-2)*.

1.2.2. Fiil Çekimi

1.2.2.1. Gelecek Zaman

-AcaIm: Gelecek zaman eki yalnızca bir manide kullanılmıştır. Bu şekil de yazı dilindeki şekil ile hemen hemen aynıdır. Örnekleri şunlardır: *açıl açılacım (21-1), açıl ki sarılacım (21-2), nasıl; ayrılacım (21-4)*.

1.2.2.2. Geniş Zaman

-(A)r-, -ur- : Geniş zaman ekinin genellikle kalın ünlülü şekilleri tercih edilmiştir: *potin geyarum* (2-1), *ekin yatuh biçarum* (61-1), *gúzelleri seçarum* (61-2), *ayriluh dilár miyum* (25-2), *mor yeleg geyinursun* (9-2), *ná güzel görünursun* (9-4), *sonra pişman; olursun* (18-2), *gena benim; olursun* (18-4), *ğabah bişdi duz; isdar* (28-1), *çoraba nahış; edar* (69-2), *ğulmuş yaya menzar* (71-3), *yetar bekladduhlarun* (78-3), *ay geçár gunnar geçar* (18-3), *yayilur develari* (27-2), *kitab getur elum basem* (72-3).

Ekin ince ünlülü şekilleri birkaç örnekle sınırlıdır: *kipriklár ğaşa değer* (41-2), *ķópriden geçer; ikán* (48-1).

1.2.2.3. Görülen Geçmiş Zaman

-dIm, -dIH, -dI(n): Mani metinlerinde en çok örneğe sahip olan zaman eki, görülen geçmiş zaman ekidir.

Birinci teklik kişi eki olarak çoğunlukla *-dım, -dum* şeklindeki kalın ünlülü allomorfları tercih edilir: *geldım seni almaya* (32-3), *baħdım ay beyas* (87-1), *çihd; m incırın daluna* (4-4), *ellára verdım seni* (12-4), *güle benzaddım seni* (12-2), *ğarşida górdım seni* (12-1).

Birinci çokluk kişi olarak ise en çok örneği olan ek *-duh*'tur: *insan; evladi sanduh* (24-4), *başdan; aya^sa yanduh* (79-2), *gezdurduh satamaduh* (86-4), *uçurduh tutamaduh* (86-2).

İkinci teklik kişi eki olarak *-dın* ve *-dun* şekilleri kullanılmıştır: *bir geldın hasda idun* (29-3), *ne dedim dá darıldın* (80-3), *başladın ālamaya* (32-4).

Üçüncü teklik ve çokluk kişi eklerinde ise genellikle dar ünlülü ekler (*-dI, -dIIar*) tercih edilmiştir: *geddi dá ğeri baħmadı* (60-3), *tel ğırildi sas ğaldi* (62-2), *ibsuz bāladi beni* (48-4), *ğavuşmaya as ğaldi* (62-4), *ğanadumdan ğurdılar* (13-2), *bana duzah ğurdılar* (13-4).

1.2.2.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman

-miş: Ek tek şekillidir. Örnekleri şunlardır: *ateşin yandurmuşım* (56-2), *öz memeyi emdurmuşım* (56-4), *kaç gündur görmemişim* (19-3), *yar mendilun düşünüş* (64-3).

1.2.2.5. Şimdiki Zaman

-yer-, -yor-: Manilerde şimdiki zaman ekinin kullanıldığı örnek sayısı çok azdır: *gidiyom gidemiyom* (7-1), *gidiyom yalılara* (34-1), *terk; eddım gediyerım* (2-3), *eyla aħlum sfhiyer* (77-3).

2. MANİLER

Kaynak Kişi : Fatma Gündoğ
Derleme Tarihi : 28-01-2002
Yaşı : ~70

1

bu dúnıya bir fener ; idi
dónduħca dönar ; idi
řa'inún² yuvasuna
baygúřla^r ğonar ; idi

3

ğaynar ğazan daşmaz mi
yol buradan geđmáz mē
sevup sevup ayrıĺanna
bi daa ğavuşmaz mē

5

ğarşıya ğapan dēller
ogcaya⁶ daban dēllár
nayuva⁷ ğurulursun
ğocava çoban della^h

7

gidiyom gidemiyom
yar sensuz ; edamiyom
yarum caél⁸ ben ca^vél⁹
birahub geğamiyom

2

potin geyarum potin
sen bāla bālaruni
terk ; eddúm gediyerim
siryanun³ dālaruni

4

sařriy⁴ taħdum beluma
çengeli aldum eluma
dúřdüm ğasnaurun⁵ yoluna
çıhdı m incirun daluna

6

ğarşıdan gel ğarşıdan
bizum bān başundan
ğaç gündúr ğormamişım
aħlum geddi başımdan

8

ğarşıda kiliseler
kilidinē ğırsalar
orda yoħ mú musliman
yarumi góndarsalar¹⁰

9

ğarşıda görünürsun
mor yeleg geyinursun
isidmam seni dussun
ná güzel görünursun

11

ekin; egdım dúzlere
dikán; oldum gózlára
işde ben gidiyorum
sirya ğalsun sizlere

13

keklig; idum vurdıla
ğanadumdan ğirdılar
ben burali degil; idım
bana duzañ ğurdiılar

15

ğara ğara ğazannar
ğara yazı yazannar
cennet yüz¾ görmasun
aramuzi bozannar

17

dālar dāladi beni
gören; ālasın beni
yarımın mendiline
yarımı bālasunnar

19

10

indım dereláruna
bilmam nereláruna
súrdum buyuhlarumi
t□mbul memeláruna

12

ğarşıda górdum seni
gúle benzaddum seni
obmaya¹¹ kıyamadım
ellára verdum seni

14

ğayalardan ğayarum
yoğdur benim; ayarç m
ben bu derddan; olúrsam¹²
ğaderıma sayarum

16

gidiyom ben de ben de
bir; elmam ğaldı senda
elmam sarıldı soldı
din; iman yoñ mi senda

18

atma daşı vurursun
sonra pişman; olursun
ay geçár gunnar geçar
gena benim; olursun

20

² Şahinin.

³ Sirya, Zeytinlik köyünün eski adı.

⁴ Sağrı, küçük sepet.

⁵ Gasnaur, bir yer adı.

⁶ Ökçeye.

⁷ Neyine.

⁸ Cahil.

⁹ Cahil.

¹⁰ Gönderseler.

¹¹ Öpmeye.

¹² Ölüsem.

ħarşidan gel ğarşidan
bizum bāun başç ndan
kaç gündur görmamişim
ahlum geddi başımdan

isdanbul ; ici pazar
yarım ; içunda gezar
elunda қаad қalem
dertliya derman yazar

21

açıl açılacım
açıl ki sarılacaım
bir kere salılmaynan¹³
nasıl ; ayrılacım

23

anamın ; ozi¹⁵ benim
kebabda
vedum/[benum] kızi
gedin deyin ; anama
talehsus ğizi benim

25

ālarum ālar miyum
ayriluħ dilār miyum
ayriluħ kımlegūni
ben şimdi geyar miyum

27

ğarşida kürd ; evları
yayilur develari
otumij¹⁶ ğoyun saar
tellamiş memelari

29

bahçe bal veranda ğel
ğonca ğul veranda gel
bir geldin hasda idun

22

ayva sari nar sali¹⁴
ğüla kıonu bir arı
yarıma kıurban ; olsun
her ; evlerden bir ğari

24

sandıh ustunda sandıh
başdan ; ayağı yandıh
sandıh da ğonul verduğ
insan ; evladi sandıh

26

bu derenun ; arını
supursunnar ğaruni
orda yoħ mi musliman
yollasunnar yarumi

28

ğabah bışdi duz ; isdar
anne ğonnum kıız ; ılda
ğız ; olmasa dul ; olsun
benim ğonnum şen ; olsun

30

oy miralay miralay
asgerçm alay alay
al ğızlari asgera

¹³ Sarılmakla.

¹⁴ Sarı.

¹⁵ Özü.

¹⁶ Oturmuş.

bir de can veranda gel

31

garşida hürmaluhtar
yüregümde yanuh var
gız ben seni alurdum
ander¹⁷ fuhareluh var

33

altın ; atem gür tutem
...
tek o yara gavušem
aldmış gün oroş¹⁸ tutem

35

oyali da yazma başında
oyalarí gashunda
yetár begleddiglerin
kóşelerin başında

Kaynak Kişi

Derleme Tarihi

Yaşı

: Lütfiye Fırtına

: 28-01-2002

: ~70

36

meni¹⁹ meni men ; ālar
meniya gelan beylá^r
meni yari ğeturmaz
bi odur gönül ; eyÁa

38

orta mālenun²¹ ğızlari
tepur tepur yüzleri
aşahki mālenun ğızlari
goyni doli bidleri

olsun biza da gölay

32

indim dere irmaya
zeytin dalı ğırmaya
geldim seni almaya
başladun ālamaya

34

gidiyom yalılara
ğuş gonar çalılara
bendan selamlar ; olsun
başı yazmalılara

37

menici başi misun
cevāir daşı misun
bir meni dá ben desam
cepunda daşı²⁰ misun

39

su ğelü ğúldúr ğúldúr
eteim doli ğúldúr
yar ; allahun sevarsan
ālatma beni ğúldúr

¹⁷ Bir lanet sözü.

¹⁸ Oruç.

¹⁹ Mani.

²⁰ Taşır.

²¹ Mahallenin.

40

toprağın başı güzel
[pınarın başı güzel]
öyle bir yar sevdim gi
kipriği başı güzel

42

... aşları
turli²² çiçek başları
gurulmuş yaya benzar
nazlı yarun başları

44

başların arasına
gül göyem arasına
seni meylem diğiller
sinemün yarasına

46

köprünün altı tikan²⁴
yasdun/[yahdun] beni
gül; iken
allah seni de yahsun
üç günnuh gelin; iken

48

köprüden geçer; iken
köprü salladı beni
itin köpeğün; öli
ibsuz²⁵ bāladı beni

50

garşidan; adli geldi
sorun bādadlı midür

41

...
kipriklār başa değer
eylā bir yar sevdim ki
dūnyalar; ona değer

43

başların galem galem
param yoğ seni alem
gedem para gazanem
gelim da seni alem

45

başların enni menni
yar gelur senni menni
yassam²³ yarun dizine
yar desā nenni menni

47

köprüdan geçer; iken
başım deydi sazlara
anne beni evlandur
heveslandı m gızlara

49

garşidan adli geldi
nali parladdı geşdi
ellera selām verdi
beni āladdı geşdi

51

merdivan basah basah
buradan çıhmaş yasaş

her gelan yari sorar
yar be^yla²⁶ dadli midur

beğún²⁷ tellár ba^ğırdı
ğızlara ğoca yasaħ

52

53

²² Türlü.

²³ Yatsam.

²⁴ Diken.

²⁵ İpsiz.

²⁶ Böyle.

²⁷ Bugün.

²⁸ Üzümsün.

²⁹ Unuttu.

ķóprinun ; alti yalduz
sen misin gelán maldı s
sen ged da ablan gelsin
yatamiyim yalanus

54

efendım ozum sensın
sufrada mezam sensın
yeddi kitap hağg ; içün
ğalbımda ğezan sensın

56

ağşamun andurmuşım
ateşin yandurmuşım
yanumdaki yiğide
öz memeyi emdurmuşım

58

[ğarşi ğapansız ; olmaz]
oķca dabansuz ; olmaz
nayuva ğurulicam
suri³¹ çobansuz ; olmaz

60

geddi ğara ğaş ; olan
tellári zarhoş ; olan
geddi dá ğeri bahmadı
ay yüreği daş oğlan

62

arpa bişdum ; as ğaldi
tel ğırildi sas ğaldi
merak ; etma sevduum
ğavuşmaya as ğaldi

64

dane dane uzumsun²⁸
yarım iki ğözúmsın
sen şanma/[sanma] ki
unuddi²⁹
geca ğúndus sözumsın

55

ağşamun andur ğelin
ateşin yandur ğelin
yanundaki yiğit o
senun nayın³⁰ gelin

57

ğarşiya daban dellár
ógcaya dab□an dellár
nayıma ğurulursun
ğocava çoban dellár

59

...
dolan dúnyayı dolan
alecahsan al b□□eni
b□eklátma ğara olan

61

ekin yatuğ biçarum
gúzelleri seçarum
ğúzellárun teruni
su yerine içerim

63

altun yüzuğ var benum
[parmağıma] dar b□□enum
şu siryanın ; içinde
ela gózli yar b□□enum

65

³⁰ Neyin.

³¹ Sürü.

bağçalarda b□uz; olur
siyah pantul toz; olu^f
yar mendilun dúşmiş
ben ğaldursam sóz; olur

66

altun yúzuğ oroza
selám sóylan horoza
bir bu ahşam otmasun³²
yar ğeldi mehlámuza

68

sabahdan ğahan yarç m
ğolonya ğohan yarç m
...

70

ğapilari ğanadli
kendi melek yapili
...

72

ğadife yasduum yoğ
odana basdu^êum yoğ
kitab getur elum basem
senden başĝa dosdum yoğ

74

ķúp; içunda b□□urĝulum
keman ĝaşa vurĝunum
ellar ne dursa desin
ben o yara vurĝunum

76

siyah geyma toz; olur
beyaz geyma soz; olur
gel ikúmuz yeşil ĝiyah
muradumus tez; olu^f

67

altundur alay deĝil
gúmuşdur³³ ĝalay deĝil
inanun sis ĝızlar
bu sevda ĝolay deĝil

69

ĝapidan bahiş□edar
çoraba nahiş; edar
o yarun bahiş
adami zarğoş; edar

71

şevtali³⁴ aaşlari
turli çiçeg başlari
ĝu^fulmiş yaya menzar
nazli yarun ĝaşlari

73

entarun bezi kibi
çorab□ç n bezi kibi
mevlám bizi mavuşdur³⁵
beĝ; õlun ĝızı kibi

75

ata binan a^êadur
atç n meyli daadur
ala [gözlü] sevduum
bu meniár³⁶ sanadur

77

ata binasum geldi
çaya inásum geldi
ela gözli sevduum
seni göresım geldi

78

mavi yazma başunda
oyalari ğaşunda
yetar bekladduĥların
çeşmelarun başunda

80

bahceye serdım kilim
geliyor benim gülüm
ne dedim dá darıldın
ğurusun āzım dilim

82

başundaki yazmanun
solsun dallari solsun
ben eyle yari isdamam
kimun ; olursa olsun

84

santura basa basa
dillarun ; óddur^urum³⁸
seni kibi adami
çamurdan yapdururum

Kaynak Kişi : Casim Zeytinci
Derleme Tarihi : 03-05-2009
Yaşı : 81

86

genşluĥ bir ğuş ; údi

gógda³⁷ yilduz bi sira
yarum geddi misirá
éyła aĥlum síhiyer
gedayım peşi sira

79

sanduĝ ; usduna sandıĥ
başdan ; aya^âa yanduĥ
...duĥda gónúl verduĝ
insan ; evladi sanduĝ

81

odana serdım hali
boyu ğaranfil dali
görán desın maşallah
kimun var böyle yari

83

çitumi çit ; edarum
ucuni bit ; edarum
seni kibi ...
ğapımda it ; edarum

85

[gedarsan yolum olem]
sallanan ğolun ; olem
her nerde otur^ursan
a^âzunda dilin ; olem

³² Ötmesin.
³³ Gümüştür.
³⁴ Şeftali.
³⁵ Kavuştur.
³⁶ Maniler.
³⁷ Gökte.
³⁸ Öttürürüm.

uçurduh tutamaduh
fhdiarluh kumaş ; oldi dá
gezdurduh satamaduh

Kaynak Kişi : Zeki Zeytinci

Derleme Tarihi : 03-05-2009

Yaşı : 47

87

aya baħdım ay beyas
ĝıza baħdım ĝız beyas
keseyá baħdım para as
bu ĝız bize yaramas

SONUÇ

Bu yazıda Zeytinlik köyünün hem manileri, hem de maniler aracılığı ile belirgin ağız özellikleri sunulmaya çalışılmıştır. Kaynak kişilerden ilk ikisinin artık hayatta olmadığı hesaba katılırsa, onlardan derlenen bu manilerin daha da önem kazandığı açıktır.

Buraya kadar yapılan ses ve şekil incelemesinde varılan sonuçlar şunlardır:

1. Bu ağızda ince yuvarlak ünlülerin (ö, ü) kalınlaşması genel bir eğilimdir.
2. Yabancı kaynaklı alıntı kelimelerdeki uzun ünlüler normal ünlüye döner.
3. -nl->-nn- ve -rl->-ll- benzeşmeleri ilerlemiştir.
4. Belirtme hali dışındaki diğer hal ekleri ile çokluk, iyelik, bildirme ve tamlama ekleri genellikle kalın şekilli; belirtme hali eki ise genellikle ince şekilli olarak kullanılır.
5. İkinci teklik kişi iyelik ekleri arasındaki v'li şekiller dikkat çekicidir.
6. Geniş zaman ve görülen geçmiş zaman eklerinin kalın ünlülü şekilleri, öğrenilen geçmiş zaman ekinin ince ünlülü şekli daha çok kullanılır. Gelecek zaman ve şimdiki zaman ekleri için ise bir yorum yapmamızı sağlayacak kadar yeterli örnek yoktur.
7. Eklerin genellikle tek şekilli olması hem kalınlık incelik hem de düzlük yuvarlaklık uyumunun bozulmasına sebep olan baş etkenlerden biridir.

Kaynaklar

- AKALIN, L. Sami - Esmâ Şimşek (2003), “Mâniler”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, Cilt:III, s.251-297, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- BORATAV, Pertev Naili (1969), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford: Clarendon Press.
- ELÇİN, Şükrü (1990), *Türkiye Türkçesinde Mâniler*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (1999), “Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri”, *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep (2003), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Büyük Türkçe Sözlük**, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>.
- <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>.
- Tarama Sözlüğü**, <http://tdkterim.gov.tr/tarama/>.